

Μελέτη φρασεολογικών όρων: καταγραφή και απόδοσή τους από τα Ισπανικά στα Ελληνικά

Ευλαμπία Κ. Χέλμη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία αποτελεί μέρος ερευνητικής εργασίας με αντικείμενο: «Συγκριτική φρασεολογία ισπανικής-ελληνικής: τα λεξιλογικά διώνυμα», η οποία πραγματοποιείται στο Τμήμα Ιταλικής και Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο όρος φρασεολογία ορίζεται στην ισπανική γλωσσολογία ως μία αυτόνομη επιστήμη ή ένας κλάδος επιστήμης που ασχολείται με τη μελέτη των στερεότυπων ή ιδιωματικών εκφράσεων ή όπως αποκαλούνται φρασεολογισμών ή φρασεολογικών μονάδων, δηλαδή των σταθερών συνδυασμών λέξεων με συγκεκριμένη σημασία. Αντίθετα, στην ελληνική γλώσσα, όταν χρησιμοποιούμε τον όρο φρασεολογία αναφερόμαστε στις φράσεις που επιλέγει κανείς για να εκφραστεί ή στον τρόπο με τον οποίο εκφράζεται κανείς (π.χ. άσεμνη, υβριστική, άσχημη κ.α.). Στην εργασία αυτή υιοθετείται και χρησιμοποιείται η έννοια που έχει ο όρος φρασεολογία στην ισπανική γλώσσα. Στόχος της εργασίας είναι αφενός να προσφέρει μία ανάλυση και αποτύπωση των όρων που χρησιμοποιούνται στο γνωστικό αντικείμενο της φρασεολογίας, και αφ' ετέρου να αποτελέσει σημείο αναφοράς για ερευνητές οι οποίοι επιθυμούν να ασχοληθούν πιο αναλυτικά με την συγκριτική φρασεολογία ισπανικής-ελληνικής. Συγκεκριμένα αναζητούνται και καταγράφονται οι φρασεολογικοί όροι που χρησιμοποιούνται στην ισπανική φρασεολογία και επιχειρείται η απόδοσή τους στα ελληνικά. Η καταγραφή των όρων έγινε μετά από αναζήτηση της ισπανικής βιβλιογραφίας σε θέματα φρασεολογίας, όπως φρασεολογικά λεξικά, επιστημονικά άρθρα και ανακοινώσεις, καθώς και διδακτορικές διατριβές.

A study of phraseological terms: inventory and rendering from Spanish into Greek

Evlampia C. Chelmi

ABSTRACT

The present paper forms part of a PhD thesis in the field of: "Comparative phraseology of Spanish and Modern Greek: lexical binomials", which is carried out at the Department of Italian and Spanish Language and Literature at the University of Athens. The term phraseology is defined in Spanish linguistics as an autonomous science or as the field of a science which examines the study of fixed or idiomatic expressions or otherwise called phraseologisms or phraseological units that means stable word combinations with specific meaning. On the other hand, the use of the term phraseology with regard to the Greek language refers to the phrases that someone chooses to express oneself with or the manner of one's expression (i.e. obscene, offensive, rude etc.) In this work, the meaning that the term phraseology has in Spanish is adopted and used. The aim of this paper is twofold: on the one hand to offer an inventory and an analysis of the terms used in the field of phraseology, and on the other hand to constitute a point of reference for researchers who wish to treat more thoroughly the subject of

comparative phraseology in Spanish and Modern Greek. More precisely, the phraseological terms used in Spanish phraseology are sought for and listed and their rendering into Greek is attempted. The listing of the terms was carried out after research in Spanish bibliography on phraseological issues, such as phraseological dictionaries, scientific articles and papers, as well as doctoral theses.

1 Η φρασεολογία ως γνωστικό αντικείμενο

Η φρασεολογία αποτελεί μία επιστημονική προσέγγιση της γλώσσας, η οποία εξετάζει ένα ευρύ φάσμα εκφράσεων. Διευκρινίζεται ότι δεν πρόκειται για οποιεσδήποτε εκφράσεις, αλλά για τις εκφράσεις εκείνες που υπάρχουν σε κάθε γλώσσα και αποτελούν σταθερούς συνδυασμούς λέξεων με συγκεκριμένη σημασία. Στα ελληνικά θα μιλούσαμε για *ιδιωτισμούς*, *στερεότυπες εκφράσεις/προτάσεις*, *παγιωμένες/ιδιωτισμικές/ τυποποιημένες εκφράσεις* κ.α., ενώ στα ισπανικά για *expresiones fijas*, *frases hechas*, *modismos*, *locuciones* κ.α. Στην εργασία αυτή, οι παραπάνω εκφράσεις θεωρείται ότι ανήκουν στον ευρύτερο χώρο της φρασεολογίας και ονομάζονται *φρασεολογικές μονάδες* ή *φρασεολογισμοί*. Αν ανατρέξει κανείς στην ιστορία και στο θεωρητικό υπόβαθρο της φρασεολογίας, θα διαπιστώσει ότι η ανάπτυξή της έγινε σταδιακά και με διαφορετικό ρυθμό σε κάθε χώρα. Ο πρόδρομος της γλωσσολογίας Ferdinand de Saussure, στο έργο του *Cours de Linguistique Générale* (1916) διαπίστωσε την ύπαρξη μη ελεύθερων συνδυασμών και έδωσε έναν πρώτο ορισμό αυτών ως *locutions toutes faites*. Ο μαθητής του, Charles Bally, μελέτησε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια το θέμα και θεώρησε τη φρασεολογία ως μία επιστήμη που συμπεριλαμβάνεται στη λεξικολογία, προσφέροντας όχι μόνο τη θεωρητική βάση για εμβάθυνση στο αντικείμενο αυτό, αλλά και τα πρώτα στοιχεία που αφορούσαν τη διδασκαλία της. Παρόλο που αρχικά οι θέσεις του δεν βρήκαν ανταπόκριση, η περίοδος που οι απόψεις του Bally μεταλαμπαδεύτηκαν στη Ρωσική γλωσσολογία γύρω στο 1940 θεωρείται ως αφετηρία της φρασεολογίας και από εκεί και πέρα διαδόθηκαν και σε άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, κυρίως λόγω της γειννιάσής τους. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, η φρασεολογία πέρασε ως έννοια τόσο στη Γερμανική όσο και στη Βρετανική γλωσσολογία, και από την περίοδο αυτή, τόσο στις προαναφερθείσες χώρες, όσο και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, η φρασεολογία αναπτύσσεται με σταθερό ρυθμό την τελευταία εικοσαετία. Σχετικά με την ανάπτυξη και πορεία της ισπανικής φρασεολογίας, δύο είναι οι ερευνητές το

έργο των οποίων ξεχώρισε και θεωρήθηκε καθοριστικό: οι Julio Casares [1] και Alberto Zuñuaga [2]. Ολοένα και περισσότεροι ειδικοί από όλο τον κόσμο, ή όπως αλλιώς αποκαλούνται, *φρασεολόγοι*, ασχολούνται με τις διαφορετικές πτυχές και τα ποικίλα θέματα της φρασεολογίας και η εμφάνιση άρθρων σε επιστημονικά περιοδικά, όπως και η δημοσίευση διδακτορικών διατριβών είναι συνεχείς. Αυτό διαπιστώνεται ακόμη περισσότερο και από την έντονη παρουσία και τις δραστηριότητες του European Society of Phraseology (EUOPHRAS)¹, μιας διεθνούς και αναγνωρισμένης οργάνωσης που επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στη φρασεολογική έρευνα. Στόχοι της παραπάνω οργάνωσης είναι η ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με φρασεολογικά θέματα, η προώθηση και υποστήριξη της διεθνούς συνεργασίας ειδικών από όλο τον κόσμο, κυρίως μέσω της διοργάνωσης συνεδρίων σε διετή βάση.

2 Η φρασεολογία στην ελληνική γλώσσα

Η φρασεολογία ως επιστήμη ή κλάδος επιστήμης δεν έχει παρουσιάσει ανάλογη ανάπτυξη στην Ελλάδα. Αν αναζητήσει κανείς το λήμμα *φρασεολογία* στα γενικά λεξικά της νέας ελληνικής γλώσσας θα συναντήσει τους ακόλουθους ορισμούς:

- Οι φράσεις που επιλέγει κανείς για να εκφραστεί, ο τρόπος με τον οποίο εκφράζεται κανείς [3]
- Το σύνολο των (τυπικών) τρόπων με τους οποίους συνδέονται οι λέξεις, συντίθενται οι φράσεις ή διαπλέκονται οι προτάσεις στο λόγο· ο τρόπος της έκφρασης, της διατύπωσης του λόγου [4]
- Εκφραστικός τρόπος/συλλογή φράσεων για διδασκαλία [5]

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι ο Τριανταφυλλίδης στο λεξικό του αναφέρει και το ουσιαστικό *φρασεολογισμός*, κάτι που δεν συμβαίνει στα υπόλοιπα λεξικά και δίνει τον εξής ορισμό:

- Κάθε είδους στερεότυπη φράση ή έκφραση που χρησιμοποιείται σε μία γλώσσα [4]

Στα προαναφερθέντα, που θεωρούνται τα πιο έγκυρα και σύγχρονα λεξικά της ελληνικής γλώσσας, η φρασεολογία ορίζεται ως σύνολο ή συλλογή φράσεων, τρόπος έκφρασης, επιλογή ή συνδυασμός λέξεων ή συλλογή φράσεων για διδασκαλία. Σε κανένα από αυτά τα λεξικά η φρασεολογία δεν περιγράφεται ως αυτόνομη επιστήμη ή ως κλάδος επιστήμης. Σημειώνεται ότι είναι μικρός ο αριθμός εργασιών που είναι γραμμένες στα Ελληνικά και για τα Ελληνικά, που να αφορούν φρασεολογικά φαινόμενα, σε αυτή τη γλώσσα που

¹ <http://www.euophras.org>

χαρακτηρίζεται από μία μακρόχρονη ιστορία και με μία πλούσια παράδοση σε ιδιωματικές εκφράσεις, με εξαίρεση κάποιες επιμέρους εργασίες ή διδακτορικές διατριβές.

3 Ανάλυση φρασεολογικών όρων

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται ο πίνακας φρασεολογικών όρων, ο οποίος είναι ουσιαστικά ένα λεξιλόγιο που αναφέρεται στην ορολογία της φρασεολογίας και το οποίο δημιουργήθηκε κατά την ανάγνωση της βιβλιογραφίας στα ισπανικά. Οι όροι δεν συμπεριλαμβάνονται στα ελληνικά λεξικά με αποτέλεσμα να μην υπάρχει η αντίστοιχη απόδοσή τους στη γλώσσα μας. Σημειώνεται ότι οι περισσότεροι όροι εντοπίστηκαν στο «Manual de fraseología española» της Gloria Corpas Pastor [6], που αποτελεί ουσιαστικά, όπως δηλώνει και ο τίτλος του, το βασικό εγχειρίδιο για την ισπανική φρασεολογία. Οι όροι καταγράφονται σε αλφαβητική σειρά και παρόλο που κάποιες από τις λέξεις είναι συνώνυμες, αναφέρονται σε ξεχωριστή στήλη. Επίσης, παρέχονται οι λέξεις στο πρωτότυπο με μια πρόταση απόδοσής τους στα ελληνικά. Αν και σε κάποιους όρους μοιάζει να έγινε κατά λέξη μετάφραση, στην ουσία η απόδοση είναι περισσότερο σημασιολογικής φύσεως. Είναι λογικό, βέβαια, να υπάρχουν όροι που αποδίδονται με τρόπο αυτόματο, εφόσον πρόκειται για δύο γλώσσες λατινογενούς προέλευσης, ενώ οι όροι δεν συνοδεύονται από τους αντίστοιχους ορισμούς, καθώς αυτοί είναι διαθέσιμοι στα βιβλία που αναφέρονται στις βιβλιογραφικές αναφορές.

Πίνακας φρασεολογικών όρων

adherencias fraseológicas	φρασεολογικές ακολουθίες
binomio léxico	λεξιλογικό διώνυμο
colocación	σύμφραση /λεξιλογική σύναψη
combinaciones de palabras	συνδυασμοί λέξεων
combinaciones estables / fijas (de palabras)	σταθεροί συνδυασμοί (λέξεων)
combinaciones fraseológicas	φρασεολογικοί συνδυασμοί
combinaciones libres (de palabras)	ελεύθεροι συνδυασμοί (λέξεων)
compuestos de palabras	σύνθετες λέξεις
concepción amplia de la fraseología	η φρασεολογία υπό ευρεία έννοια
concepción estrecha / restringida de la fraseología	η φρασεολογία υπό στενή έννοια
discurso libre	ελεύθερος λόγος
discurso repetido	τυποποιημένος λόγος
enunciado fraseológico	φρασεολογική δήλωση
equivalente fraseológico	φρασεολογικό αντίστοιχο

la Escuela de Praga	η Σχολή της Πράγας
especialización semántica	σημασιολογική εξειδίκευση
esquema fraseológico	φρασεολογικό σχήμα
estabilidad (fraseológica)	Σταθερότητα (φρασεολογική)
europaísmo	ευρωπαϊσμός
expresión fija	παγιωμένη / στερεότυπη έκφραση
expresión fraseológica	φρασεολογική έκφραση
expresión idiomática	ιδιωματική έκφραση
expresión metafórica	μεταφορική έκφραση
expresión pluriverbal	πολυλεκτική έκφραση
fijación o estabilidad formal	σταθερότητα/ παγίωση/στερεοτυπία
fijación fraseológica	φρασεολογική σταθερότητα/παγίωση/στερεοτυπία
fórmula	κλισέ
fórmula rutinaria	φραστικό κλισέ
frasema o textema	φράσημα
fraseodidáctica	φρασεοδιδακτική
fraseografía	φρασεογραφία
fraseolexema	φρασεολέξημα
fraseología (general)	φρασεολογία
fraseología comparada / comparativa / contrastiva	συγκριτική φρασεολογία
fraseología descriptive	περιγραφική φρασεολογία
fraseología generativa transformacional	γενετική μετασχηματιστική φρασεολογία
fraseología sincrónica	συγχρονική φρασεολογία
fraseología terminológica / especializada	εξειδικευμένη φρασεολογία
fraseologismo	φρασεολογισμός
fraseologización	φρασεολογιοποίηση
fraseólogo	φρασεολόγος
frase fija	παγιωμένη / στερεότυπη έκφραση
frase hecha	παγιωμένη / στερεότυπη έκφραση
frecuencia de coaparición	συχνότητα συνεμφάνισης
frecuencia de uso	συχνότητα χρήσης
gradación	διαβάθμιση
idiomaticidad	ιδιωτισμικότητα
idiotismo	ιδιωτισμός
idiotismo	ιδιωτισμός

lexema	λέξημα
lexicalización	λεξικοποίηση ή από-γραμματικοποίηση
lexicografía fraseológica	φρασεογραφία
locución	(ιδιωματική) φράση
metaforización	μεταφορικοποίηση
metalenguaje fraseológico	φρασεολογική μεταγλώσσα
(el) modelo de núcleo y periferia	το μοντέλο του κέντρου και της περιφέρειας
modismo	ιδιωτισμός
paremia / refrán / proverbio	παροιμία
paremiología	παροιμιολογία
paremiografía	παροιμιογραφία
reproducibilidad	αναπαραγωγικότητα
reproducción	αναπαραγωγή
semiidiomaticidad	ιδιωτισμικότητα κατά το ήμισυ
sentencia	αρχή
series fraseológicas	φρασεολογικές σειρές
significado unitario	μονιστική σημασία
sinécdoque	συνυποδήλωση / συνεκδοχή
sintagma fraseológico	φρασεολογικό σύνταγμα
sistema fraseológico	φρασεολογικό σύστημα
somatismos	φρασεολογικές μονάδες που αναφέρονται στο σώμα (ανθρώπινο ή των ζώων)
unidad fraseológica	φρασεολογική μονάδα
unidad fraseológica prototípica	πρωτοτυπική φρασεολογική μονάδα
unidad léxica pluriverbal	πολυλεκτική λεξική μονάδα
unidad pluriverbal lexicalizada y habitualizada	λεξικοποιημένη πολυλεκτική και επαναλαμβανόμενη μονάδα
universales fraseológicos	φρασεολογικά καθολικά
universales léxico-fraseológicos	λεξικο-φρασεολογικά καθολικά
universo fraseológico/frásico	φρασεολογικό/φρασικό σύμπαν
variación fraseológica	φρασεολογική εναλλαγή /πολυτυπία

Διευκρινίζεται ότι η λίστα αυτή δεν μπορεί να είναι εξαντλητική, αλλά σίγουρα αποτελεί ένα αρκετά αντιπροσωπευτικό δείγμα. Αναλύοντας τους όρους που αναφέρονται στον παραπάνω πίνακα και έχοντας γνώση και των ορισμών αυτών, διαπιστώνεται ότι πολλοί από τους όρους είναι συνώνυμοι που απλώς εκφράζονται με διαφορετική λέξη, όπως για

παράδειγμα είναι η περίπτωση των όρων φρασεολογισμός, φρασεολογική μονάδα, ιδιωτισμός και *fraseologismo*, *unidad fraseológica*, *idiotismo* κ.α. για τα ελληνικά και ισπανικά αντίστοιχα. Μία άλλη περίπτωση είναι αυτή των όρων *lexicografía fraseológica* και *fraseografía*, που είναι στην ουσία δύο τρόποι να περιγράψει κανείς το ίδιο πράγμα, δηλαδή τον κλάδο που ονομάζεται φρασεογραφία και ασχολείται με τη συλλογή και καταγραφή των φρασεολογισμών που υπάρχουν σε μία γλώσσα. Υπάρχουν και ιδιαίτερες περιπτώσεις όπως ο όρος *locución*, που συνήθως συνοδεύεται από κάποιον επιθετικό προσδιορισμό, όπως λ.χ. *locución verbal/nominal/adjetiva*, και ίσως η πιο δόκιμη απόδοσή του στη γλώσσα μας να είναι το πολύ γενικό ουσιαστικό φράση και όχι ιδιωματική φράση που πολύ συχνά του έχει αποδοθεί. Επίσης, σημειώνεται ότι πολλοί από τους όρους είναι δανεικοί από το χώρο της γλωσσολογίας που βρήκαν εφαρμογή στη φρασεολογία, όπως λόγου χάρη οι όροι περιγραφική/γενετική μετασχηματιστική/συγχρονική φρασεολογία.

4 Συμπεράσματα

Στην εργασία αυτή έγινε μία πρώτη προσπάθεια για την ανάλυση και αποτύπωση των όρων που χρησιμοποιούνται στο γνωστικό αντικείμενο της φρασεολογίας, πραγματοποιήθηκε η αναζήτηση και καταγραφή των φρασεολογικών όρων που χρησιμοποιούνται στην ισπανική φρασεολογία και επιχειρήθηκε η απόδοσή τους στα ελληνικά. Η καταγραφή των όρων έγινε μετά από αναζήτηση της ισπανικής βιβλιογραφίας σε θέματα φρασεολογίας, όπως φρασεολογικά λεξικά, επιστημονικά άρθρα και ανακοινώσεις, καθώς και διδακτορικές διατριβές.

Αξίζει να τονισθεί ότι είναι ελάχιστες στη χώρα μας οι εργασίες που όταν αναφέρονται σε φρασεολογικά φαινόμενα αντιλαμβάνονται τον όρο φρασεολογία με την έννοια που έχει για τους αντίστοιχους μελετητές των ξένων χωρών. Και βεβαίως αυτό συμβαίνει επειδή ακόμη για τα ελληνικά δεδομένα ο όρος φρασεολογία έχει ακόμη τις σημασίες που προαναφέραμε. Η φρασεολογία αποτελεί ένα αρκετά ευρύ αντικείμενο το οποίο μπορεί να συμπεριλάβει τη μελέτη των ιδιωματικών εκφράσεων, τη διδασκαλία τους, συγκριτικές μελέτες μεταξύ γλωσσών κ.α. Φυσικά, είναι πολλά τα προβλήματα που συναντά κανείς στην προσπάθεια να συγκρίνει αυτό το ειδικό κομμάτι της γλώσσας που αφορά τους φρασεολογισμούς. Δεν υπάρχουν συγκεκριμένα εργαλεία ή καθιερωμένες μέθοδοι που να δίνουν με έναν αυτόματο τρόπο αντιστοιχία ή ισοδυναμία εκφράσεων. Άλλωστε σε κάθε διαδικασία μετάφρασης, πολύ εύκολα μπορεί κανείς να υποπέσει σε παραπτώματα ή μεταφραστικά λάθη. Το σίγουρο είναι πως η γλώσσα μας προσφέρεται για σύγκριση με άλλες, σε τέτοιου είδους θέματα, λόγω της έντονης παρουσίας και χρήσης φρασεολογισμών, τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο.

Η ορολογία που παρουσιάζεται στη συγκεκριμένη εργασία μπορεί να φανεί χρήσιμη σε όποιον θέλει να ασχοληθεί με συγκριτική φρασεολογία της ισπανικής και της ελληνικής ως αρχικό σημείο αναφοράς. Σε κάθε περίπτωση, ευελπιστούμε ότι πρόκειται για μία μικρή συνεισφορά σε ένα επιστημονικό πεδίο που έχει ανάγκη να εδραιωθεί και να διαμορφώσει σαφείς και επίσημες έννοιες και στη γλώσσα μας, καθώς και αυτόνομη ορολογία.

5 Βιβλιογραφικές αναφορές

- [1] Casares, Julio. *Introducción a la Lexicografía Moderna*. Madrid: CSIC, Revista de Filología Española, Anejo LII, 1950.
- [2] Zuñuaga, Alberto. *Introducción al Estudio de las Expresiones Fijas*. Frankfurt A.M. Main, Bern, Cirencester/U.K.:Lang, 1980.
- [3] Μπαμπινιώτη, Γεωργίου Δ. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Β^ο εκδ. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002.
- [4] *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], 1998.
- [5] Τεγόπουλος-Φυτράκης. *Ελληνικό Λεξικό*. Αθήνα: Αρμονία, 1993.
- [6] Corpas Pastor, Gloria. *Manual de Fraseología Española*. Madrid: Gredos, 1996.

Ευλαμπία Κ. Χέλμη

Διοικητική υπάλληλος Πανεπιστημίου Αθηνών
Υποψήφια Διδάκτωρ Τμήματος Ιταλικής και Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας, ΕΚΠΑ
Καλισίων 28, 152 36 Παλαιά Πεντέλη
ehelmi@lib.uoa.gr